

мастацка-вобразным афармленні паўстае Тарас Шаўчэнка ў вершах беларускіх паэтаў, якія перадаюць сацыяльна-псіхалагічнае, індывідуальна-аўтарскае ўспрыманне феномена яго асобы і творчасці праз прызму сваіх культурных традыцый і каштоўнасцей. Этнолаг С.Сакалоўскі лічыць, што “размовы, развагі пра іншага <...> нашмат больш паведамляюць пра нас, чым пра іх, з’яўляючыся, па сутнасці, праекцыяй калектыўнага я на непазнанае сацыяльнае акружэнне” [7, с. 41]. Нельга не адзначыць эпахальна абумоўленых тэндэнцый да спалучэння ў беларускай шаўчэнкаўскай змагарных, вальналюбівых і стваральна-асветніцкіх, маральна-этычных, інтэлектуальна-філасофскіх матываў. Прыклады творчага засваення, інтэрпрэтацыі Янкам Купалам і іншымі беларускімі аўтарамі асобы і спадчыны Тараса Шаўчэнкі дэманструюць спецыфічныя імагалагічныя падыходы ў мастацкім бачанні “іншага”. Надзвычай важнымі, калі не першаснымі выступаюць пошукі момантаў судакранання і – праз іх – новых магчымасцей самапрэзентацыі і самапазнання. Вобраз Кабзара як вобраз іншага ў беларускай нацыянальна-культурнай прасторы не толькі не падаўляе, не супрацьпастаўляе і не адмяжоўвае яе, але і выступае стымулам дэманстрацыі сваёй самабытнасці, сцвярджэння ідэнтычнасці, фарміравання яе разгорнутых і паўнакроўных характарыстык камунікатыўным шляхам.

Літаратура

1. Вялюгін, А. Выбраныя творы: у 2 т. Т. 1: Вершы, балады, паэмы, пераклады / А. Вялюгін. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 414 с.
2. Журавлёва, В.И. Образ России в общественно-политическом дискурсе США: международные и внутривосточные аспекты: автореферат дисс. ... доктора исторических наук: 07.00.03 / В.И. Журавлёва. – М., 2013. – 61 с.
3. Земсков, В.Б. Образ России в современном мире и другие сюжеты / В.Б. Земсков. – М., СПб.: Гнозис, 2015. – 341 с.
4. Купала, Я. Збор твораў: у 7 т. Т. 2: Вершы, пераклады 1908–1910 / Я. Купала. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973. – 440 с.
5. Купала, Я. Збор твораў: у 7 т. / Я. Купала. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972 – 1976. – Т. 5: Паэмы. Пераклады. – 1974. – 592 с.
6. Панчанка, П. Збор твораў. Т. 2: Вершы, паэма 1946–1962 / П. Панчанка. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 413 с.
7. Соколовский, С.В. Образы других в российских науке, политике и праве / С.В. Соколовский. – М.: Путь, 2001. – 235 с.
8. Хорев, В.А. Имагологический аспект изучения культурных связей / В.А.Хорев // Человек на Балканах глазами русских. – СПб.: Алетея, 2011. – С. 10–18.

А. У. Жардзецкая

ТРАДЫЦЫІ ЯКУБА КОЛАСА-ПЕЙЗАЖЫСТА Ў ТВОРЧАСЦІ АЛЕСЯ КАЖАДУБА І АЛЕСЯ НАВАРЫЧА

Якуб Колас з’яўляецца непераўздызеным майстрам беларускага пейзажу. Для яго прырода мела каштоўнасць сама па сабе. Ён падае нам пейзажныя карціны як аб’ектыўны даследчык. “Колас-пейзажыст – гэта перш за ўсё мастак-філосаф, які ўмеў схопліваць жыццё ва ўсім багацці яго змен, у руху і разам з тым у яго

цэласнасці” [5, с. 5]. У творах пісьменніка выразна адчуваецца адзінства чалавека і навакольнага свету. Разнастайныя пейзажныя малюнкі ў Якуба Коласа – адухоўленыя, філасофскія і рамантычныя – вылучаюцца сваім багаццем, дакладнасцю, высокай паэтычнай гармоніяй.

Маляўнічыя карціны прыроды, створаныя Коласам, па-мастацку завершаныя, цэласныя. Яны прасякнуты аптымізмам і ўвасабляюць філасофскі роздум пісьменніка. Вельмі часта ў Коласа сустракаецца пейзаж, багаты маляўнічымі фарбамі, адзначаны экспрэсіяй, дынамікай. Але ёсць і іншае, не менш важнае па сваёй сутнасці – актыўнае стаўленне аўтара да ўсяго навакольнага свету. Паказваючы жыццё герояў у яго сацыяльна-бытавой абумоўленнасці, Якуб Колас глядзіць значна глыбей і далей бытавога, паўсядзённага. “На прастор, на шырокі прастор!” – у гэтых словах зліты заклік да рэвалюцыі, і імкненне вырвацца у свет прыроды, прыгажосці, у свет, дзе чалавек можа дыхаць на поўныя грудзі, дзе яго сапраўдная сутнасць зможа знайсці сабе пэўную адпаведнасць, раскрыцца найбольш шырока і хвалююча.

Вялікі мастак слова, Колас ўспрымаў прыроду як жывую істоту. Для пісьменніка прырода – не толькі жывая, рэальная, прыгожая, вядомая, але адначасова і таямнічая, якая хавае шмат новага, непазнанага, мудрага. Герой Коласа заўсёды звернуты тварам да навакольнага свету, які хавае шмат таямніц і ў той жа час дае адказы на шматлікія пытанні. Прырода – адна з дзвюх частак, якія складаюць падмурак існавання чалавецтва. Гэта пацвярджаюць развагі пісьменніка на старонках трылогіі “На ростанях”: “Ёсць важныя дзве часціны, з якіх складаецца жыццё і яго глыбокі сэнс і хараство – чалавек і прырода. Бо ніколі не страціць для нас цікавасці чалавек, бо праяўленне яго розуму бязмежна, бо дарогі яго не вызначаны, бо формы яго жыцця разнастайныя, канчаткова не выяўлены і ніколі не могуць стаць канчатковымі. А прырода! Колькі вялікага задавальнення дае яна нам! Бо прырода – найцікавейшая кніга, якая разгорнута прад вачамі кожнага з нас. Чытаць гэту кнігу, умець адгадаць яе мнагалучныя напісы – хіба ж гэта не ёсць шчасце? Адно толькі шкада, што наша жыццё несумерна малое для таго, каб начытацца гэтай кнігай” [3, с. 13].

У сваёй трылогіі Якуб Колас упершыню стварыў разгорнуты вобраз беларускага Палесся, паказаў адметнасць гэтага краю, самабытнасць яго карэннага насельніцтва, з захапленнем і трапяткім лірызмам апаэтызаваў прыгажосць прыроды. лепшыя традыцыі славітага беларускага праяіка ў апісанні ўжо сучаснага Палесся працягваюць Віктар Казько, Алесь Кажадуб і Алесь Наварыч, якія ў адрозненне ад Коласа з’яўляюцца карэннымі палешукамі.

У творчасці Алеся Наварыча галоўным з’яўляецца захапленне незвычайнасцю роднага краю. Менавіта гэтаю любоўю асвечаны ўсе паэтычныя замалёўкі і апісанні прыроды Палесся. Пісьменнік у зборніку “Рабкова ноч” выражае традыцыйныя народныя погляды ў стаўленні да прыроды. Як і Якуб Колас, сваімі творамі ён сцвярджае ідэю мудрасці прыроды, яе таямнічую сілу.

Адметны свет Палесся з’яўляецца галоўным аб’ектам мастацкага даследавання пісьменніка. “Але ў аўтара “Рабковай ночы” мы не сустрэнем тых велічных малюнкаў палескай прыроды, што ўласцівыя творам Якуба Коласа, Івана Мележа, Віктара Казько. У некаторых апавяданнях Алеся Наварыча пейзажы

наогул пазбаўлены рэгіянальных прыкмет (“Сузіранне начной поўні”) ці асацыіруюцца ва ўяўленні героя найперш не з Палессем, а з афрыканскай саваннай (“Гепардава лета”). Але ў тых творах, дзе пісьменнік спыняе свой погляд менавіта на палескай мясцовасці, яго карціны ўражваюць арыгінальным спалучэннем добрага ведання прыроды краю і майстэрствам мастака” [4, с. 91]. Яркім прыкладам гэтаму з’яўляецца пейзажны малюнак з аповесці “Забівец”: “Гэта быў цуд! Мільён пралесак малочнай пенай заліло паўвыспу, абліло наўсцяж пагоркі... А там, сярод мноства вадзяных веснавых траў, што былі ўсе заглушаны буйна квітнеючай лотаццю, там коцікі беларозу – жоўтай лазы, густа абсыпалі прагрэтую сонцам ваду, там сярод згрызенага ўшчэнт капытніку і сіту, цягалі вярбовае голле бабры. Яны клапатліва плюскаталі ў неглыбокай вадзе, грызлі кару, абхапіўшы сцяблы лапкамі” [6, с. 73 – 74].

Аўтар глыбока пранікае ў свет прыроды і паралельна даследуе адносіны чалавека да яе. Так, у аповесці “Забівец” А. Наварыч прасочвае эвалюцыю сяброўства хлопца Міхала з бабром. Напачатку гэтыя адносіны можна назваць гарманічнымі: “Міхал краўся, бы кот, паўз бераг і глядзеў на звера, і нават забыў пра тое, што ён чалавек, тым больш заўзяты паляўнічы. Ніводная фібра яго душы не зварухнулася, каб узбунтаваць яго на паляўнічыя імкненні... Міхалу было радасна, што з бабром ён зможа стрэцца і заўтра і паслязаўтра, каб ніхто не папуджаў асцярожную істоту” [6, с. 97]. Але заканчваецца аповесць трагічна. У выніку недасканалых узаемаадносін памяж людзьмі, вельмі хутка завяршаецца гармонія паміж чалавекам і зверам. У канцы твора Міхал забівае бобра: “Адзін са смертэльным жахам бачыў і свядома пазнаваў свайго малодшага, кроўнага брата, бобра з любімага става. Але самае страшнае было тое, што каштанавы пазнаваў, несумненна пазнаваў яго, Міхала – чалавека і былога брата, чалавека з тога, небагатага, але ўстойлівага вобраз чалавека – небяспечнага, узнік і існаваў да канца яго бляску жывых вачэй і другі вобраз: адзіны ў яго, звера, вобраз – чалавека-сябра, чалавека – датыкальнага бога... І вобраз гэты, адлюстраваны ў зрэнках бобра, быў Міхалам. І страшэнная трагедыя свету гэтага нізвяргалася на іх, адзіных і непаўторных пад небам” [6, с. 96].

П.Р. Кошман адзначае, “што вобраз-характар Міхала надзвычай падобны да Мацвея Роўды з рамана “Неруш”. І А. Наварыч, і В.Казько прадстаўляюць на суд чытача праявы экалагічнага злачынства сучаснага чалавецтва, калі па прычыне яго маральнай недасканаласці даводзіцца несці страты прыродзе. І калі герою В. Казько яшчэ можна паспачуваць, бо ён і сам пакутуе пры ўсведамленні вынікаў сваёй разбуральнай дзейнасці, то Міхалу з твора А. Наварыча няма апраўдання. Няма і ніякай надзеі, што герой увогуле калі-небудзь здолее прызнаць сваю віну. Забіваючы бобра – свайго сябра і брата, ён тым самым забівае ў сабе чалавека” [4, с. 91].

Як і Віктар Казько, Алесь Наварыч у сваіх творах закранае праблему бяздумнай меліярацыі сучаснага Палесся. Так, у напauфантастычным апавяданні “Масток у будучыню” пісьменнік з вялікім бодем распавдае аб тым, што “зараз усё павысушвалі і нават пустазелле не расце тут. Гэта пасля таго, як ссунулi карчы і яны сатлелі павольна. Трактар са страшэнна вялікім плугам вывернуў адтуль, з-пад зямлі, халодны жвір, сярод якога пападаліся крапінкі белага шклістага пяску. Гэтая

праява замянілася другой. Золатакалосы ячмень, апавіты вікай, калышацца тут, сярод гэтых куродымных курганаў. Задаволеныя дзядзькі весела сціртуюць салому... Потым новы малюнак – зямліста-шэрая, жыццёвапустая даліна, вясёлыя малодзенькія бярозкі і ўквалелыя парасткі збажыны” [6, с. 162].

Такім чынам, ужо ў першых сваіх зборніках Алесь Наварыч глыбока адлюстравалі сацыяльныя, грамадска-палітычныя і экалагічныя катаклізмы, якія рэзка змянілі ўклад і свядомасць сучаснага палешука.

Алесь Кажадуб таксама ў сваіх творах прадстаўляе на суд чытача “праявы экалагічнага злачынства сучаснага чалавецтва, калі па прычыне яго маральнай недасканаласці даводзіцца несці страты прыродзе. І калі герою В. Казько, Мацвею Роўдзе з рамана “Неруш” яшчэ можна паспачуваць, бо ён сам пакутуе пры ўсведамленні вынікаў сваёй разбуральнай дзейнасці” [5, с. 91], то меліяратарам-п’яніцам Мішку Савосціку і Грышку Шулу з аповесці Алеся Кажадуба “Дуб” няма апраўдання. Гэтыя недалёкія і прымітыўныя палешукі згубілі ў сваёй душы штосьці сапраўднае, чалавечае. Трактарыст Мішка Савосцік з асабістых пабуджэнняў распачаў сапраўдную вайну з дубам, знішчэннем якога ён хацеў паказаць сваю перавагу над палескай прыродай. Аўтар свядома апісвае паралельна нікчэмныя ўчынкi мiзэрнага па светапоглядзе чалавека і веліч дуба, які “увасабляе магутнасць і непераможнасць прыроды. Ён надзелены пісьменнікам сваім “характарам”, мае такія рысы, як мудрасць, усёпрабачальнасць, філасафічнасць пры асэнсаванні падзей” [2, с. 10].

Дуб дапамагае выжываць многім істотам. “З суседняй пушчы да яго часта прыходзілі туры, зубры, ласі, алені, чухаліся аб ягоныя бакі, частаваліся жалудамі, пілі паветра, якое пры дубе было крышку не такім, як усюды. Гэта былі ягоныя малодшыя браты, якія вандравалі па зямлі, дуб ім радаваўся. Звяры лізалі кару, абкусвалі маладую адраслю на каранях, цягнулі з калюжынак бураватую ваду, настоеную ім, дубам” [1, с. 9].

У адрозненне ад чалавека дуб гарманічна суіснуе з усім прыродным асяроддзем. “Дуб абмывалі дажджы, закручвалі ў снежавы бурнос завеі, яго абсядалі птушкі, па ім зрэдку праслізгвалі маланкі, пакуль што бяскрыўдныя, і ўсё гэта было жыццём, якому дуб радаваўся. Дрэва ўбірала ў сябе ўсё, што адбывалася на ягонай зямлі з ракой, лесам, балотам і полем, яно запамінала гукі і пахі – і запамінала трывала, назаўжды” [1, с. 10].

Алесь Кажадуб у творы супрацьпастаўляе дуб людзям, падкрэсліваючы іх бяздумную дзейнасць, калі часта за справамі яны не бачаць прыгажосці прыроды. “Увогуле людзі нагадвалі дубу мурашак, што жылі на яго ствале. Людзі, як і мурашкі, цяклі па вядомых толькі ім дарогах, нешта пераносілі, нечага шукалі, у сваім руху не надта заўважаючы тое, што вакол іх, а зямля пад іхнімі нагамі мянялася, як мяняўся дуб. Зніклі з навакольных лясоў спачатку туры, за імі зубры і алені” [1, с. 10].

У выніку непрадуманых меліярацыйных работ адбывалася вынішчэнне палескай прыроды. Знікалі спачатку балоты, а за імі – вада, дрэвы, жывёлы, птушкі. “Зямля наўкола дуба перасыхала. Сыходзілі падземныя воды. Каля балота шчыравалі людзі, церабілі лазу і алешнік, капалі канавы, па якіх выпякала з балота вада, і не бачылі, што разам з ёй прападае і вада падземная, на паверні зямлі

заставалася тонкая скарынка перасохлага торфу, яго хутка развейвалі вятры, якія раней заблытваліся, аціхалі ў балотных хмызняках, на вочы паказаўся пусты пясок” [1, с. 12].

Супрацьпастаўляючы тэхнічнай цывілізацыі экалагізацыю чалавечага мыслення, Алесь Кажадуб абірае асноўным крытэрыем духоўнай вартасці сваіх герояў іх стаўленне да прыроды Палесся. Праз далучэнне да навакольнага свету пісьменнік дае яшчэ адну магчымасць людзям пазбавіцца абывацкай існавання, праз вяртанне да прыроднай рэлігіі адрадіць у сабе былую гармонію продкаў-язычнікаў. Аўтар добра ведае гісторыю свайго краю, выкарыстоўвае язычніцкую міфалогію, паданні, традыцыі беларусаў. Нават увесь трагізм чарнобыльскай катастрофы Алесь Кажадуб раскрывае праз супастаўленне мінулага і сучаснага жыцця палескага краю, праз адчуванні і разважанні дуба. Аўтар невыпадкова выбраў менавіта гэтае дрэва. Яно старажытнае, як і сама палеская зямля. Дуб бачыў апошніх з племя яцвягаў. Яму пакланяліся, лічылі святым, у ім бачылі пасланца багоў на зямлі. Загінулі дубровы, не засталася сваякоў у дуба. Радаваўся ён купальскім агням і святочным гулянням людзей пад яго шатамі. Аднаго не магло зразумець дрэва: чаму сучасны чалавек хоча спаліць яго.

У творы паказваецца Палессе ад старых часоў, калі чалавек абагаўляў усё жывое і нежывое ў прыродзе, да нашых дзён, калі адбываецца яе знішчэнне. “Канчалася балота, канчаўся дуб пры ім, – скончыцца і вёска за балотам. Дуб ведаў, што вузлу рассыпацца лягчэй, чым завязацца. А вузла ўжо і не было” [1, с. 6]. Прадбачанні дуба спраўдзіліся. Адбываецца знішчэнне Палесся, толькі нябачнае: “А размовы пра радзіку не сцішваліся. Аказваецца, яна ўтачылася ў зямлю, у траву і дрэвы, атруцілася ёю рыба ў азёрах і рэках. Нябачная, яна сплывала нават з неба, ёю дыхала ўсё жывое, і пыл пад нагамі ўжо не быў тым цёплым і мяккім пылам, у які зарывалася босая нага... Выспывала жыта – а ці будзе яно тым жытам, з якога спрадвечу жыў чалавек?” [1, с. 60] – пытаецца аўтар.

Такім чынам, самай значнай экалагічнай праблемай сучаснага Палесся стала Чарнобыльская катастрофа. На яе фоне ўсе астатнія праблемы адыходзяць на другі план. Алесь Кажадуб сваім творам сцвярджае, што разлад паміж чалавекам і прыродай непасрэдна выкліканы стратай у грамадстве тых спрадвечных каштоўнасцей, якія і сёння вызначаюць самабытнасць палешукоў.

Літаратура

1. Кажадуб, А. Дарога на замчышча: апавесці / А. Кажадуб. – Мінск: Маст.літ., 1990.
2. Козіч, В.І. Чалавек і прырода ў сучаснай беларускай прозе / В.І. Козіч. – Мінск: Бел. навука, 1998.
3. Колас, Я. На ростанях: трылогія / Якуб Колас. – Мінск: Маст. літ., 2007.
4. Кошман, П. Р. Мастацкі вобраз Палесся ў нацыянальнай літаратурнай традыцыі XIX – XX стагоддзяў: манаграфія / П.Р. Кошман. – Мазыр: УА МДПУ, 2005.
5. Мушыньскі, М. І. Чалавек і прырода ў апавяданнях Якуба Коласа / М. І. Мушыньскі // Праблемы рацыянальнага выкарыстання і захавання прыродных ландшафтаў мемарыяльных музейных аб’ектаў : матэрыялы нав. канф. “Каласавіны”. – Мінск, 1999. – С. 5 – 14.
6. Наварыч, А. Рабова ноч: апавесці, апавяданні / А. Наварыч. – Мінск: Маст. літ., 1988.